

รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก*

POLITICAL SCIENCE AND SCRIPTURES IN THE TRIPITAKA

กรรณก เกรียงอุทอง¹, อภินันท์ จันตะนี² และ สมเดช นามเกต³

Kornkanok Rianthong¹, Aphinant Chantanee², Somdet Namket³

¹⁻³มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹⁻³Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author's E-mail: kornkanok.r7376@gmail.com

แปลจากหนังสือ : รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก

ผู้เขียน : รองศาสตราจารย์ ดร.อภินันท์ จันตะนี

ผู้แปล : รองศาสตราจารย์ ดร.อภินันท์ จันตะนี

สำนักพิมพ์ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีที่พิมพ์ : 2566

จำนวนหน้า : 279

ISBN : 978-616-598-971-8

บทนำ

หนังสือเรื่อง “รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก” ที่ผู้เขียนสนใจและ ซึ่งเป็นผลงานที่สร้างสรรค์ความรู้เบื้องต้นทางด้านรัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการปกครองภาครัฐ ซึ่งถือเป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงทฤษฎีการจัดตั้งองค์กรของรัฐบาลและการดำเนินงานภาครัฐ รวมถึงพฤติกรรมทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับสาขาวิชาอื่น

* Received 25 May 2024; Revised 8 June 2024; Accepted 23 June 2024

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และ ระหว่างอำนาจกับกฎหมาย กระบวนการทางการเมือง รวมทั้งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับรัฐและสังคมการศึกษาด้านรัฐศาสตร์นั้น ถูกจัดว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวและสถาบันที่เป็นสาธารณะ สาขาวิชานี้มักถูกแบ่งเป็นหลายด้าน เช่น ปรัชญาทางรัฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ระหว่างประเทศ รัฐศาสตร์ระดับชาติ รัฐศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยรัฐ อันเป็นสาขาหนึ่งของวิชาสังคมศาสตร์ ที่กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับรัฐ ว่าด้วยทฤษฎีแห่งรัฐ การวิวัฒนาการ มีกำเนิดมาอย่างไร สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ ดำเนินการปกครองมีกลไกไปในทางใด การจัดองค์การต่างๆ ในทางปกครอง รูปแบบของรัฐบาล หรือสถาบันทางการเมืองที่ต้องออกกฎหมายและรักษาการณ์ให้เป็นไปตามกฎหมาย เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเอกชน หรือกลุ่มชน กับรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐ ตลอดจนแนวคิดทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อโลก ตลอดจนการแสวงหาอำนาจของกลุ่มการเมือง หรือภายในกลุ่มการเมือง หรือสถาบันการเมืองต่างๆ เพื่อการปกครองรัฐให้เป็นที่ไปด้วยดีที่สุด

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามตำนานเล่าว่าพระจุณทเถระ และพระอนานที่ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระจุณทเถระว่าให้ รวบรวมคำสอนของพระองค์ และทำสังคายนาเพื่อรักษาพระธรรมวินัยไว้พระไตรปิฎกเป็น หนังสือที่รวบรวมหลักธรรมวินัย และผ่านการสังคายนามาหลายครั้ง มีทั้งฉบับที่เริ่มทำตั้งแต่ สมัยพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ และได้รวบรวมคำสอน สืบทอดกันต่อเนื่องมา เกิดความรู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก สมัยก่อน ไม่มีอุปกรณ์สื่อสารจดบันทึก พระภิกษุสงฆ์เมื่อ ศึกษาพระธรรมก็มักจดจำไว้กับตนเรียกว่า “มุขปาฐะ” พระสงฆ์ผู้มีความจำดี หนึ่งในนั้นคือ พระอุบาลี เป็นผู้ที่ยึดจำพระธรรมวินัยได้เป็นพิเศษ จึงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ตอบคำถาม “พระวินัยปิฎก” ในการทำสังคายนาครั้งแรก

หนังสือเล่มนี้ เป็นแหล่งข้อมูล รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก ที่ใช้หลักการเขียนมีความเข้าใจ และเป็นกรรวบรวมความรู้ความเข้าใจของ รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก ทำให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาในรูปแบบที่เข้าใจง่าย ทำให้เป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางผลงานนี้เน้นไปที่การทำให้การศึกษาเป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้อจากประสบการณ์ การสังเกตการณ์ หรือ การคิดเชิงวิเคราะห์ ทำให้การศึกษาในชั้นเรียนที่ศึกษาเรื่องนี้ทำให้มีความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น ทำให้เป็นแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าและสามารถนำไปสู่การพัฒนาทั้งในด้านบุคคลและสังคมใน ส่วนสุดท้าย ของผลงานนี้ไม่ได้เน้นเพียงการส่งเสริมความรู้และทักษะทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังช่วย ส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมี

ประสิทธิภาพผู้วิจารณ์จึงได้ตั้งประเด็นในศึกษา คือ แก่นเนื้อหาสำคัญของหนังสือและแนวคิดทางการศึกษาที่อยู่ในหนังสือนี้

เนื้อเรื่อง รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก

เนื้อหาในหนังสือ รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก ผู้เขียนได้สรุปเนื้อหาให้เห็นเป็นหัวข้อสำคัญประกอบด้วย

1. ความรู้เกี่ยวกับรัฐศาสตร์

รัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการปกครองภาครัฐ ซึ่งถือเป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงทฤษฎีการจัดตั้งองค์กรของรัฐบาลและการ ดำเนินงานภาครัฐ รวมถึงพฤติกรรมทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่าง วิชารัฐศาสตร์กับสาขาวิชาอื่น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และ ระหว่างอำนาจกับกฎหมาย กระบวนการทางการเมือง รวมทั้งเป็นศาสตร์ ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับรัฐและสังคม การเมืองเปรียบเทียบ ระบบทาง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง กระบวนการทางการเมือง สถาบันทางการเมือง เป็นการศึกษา กระบวนการแบ่งปันและถ่ายโอนอำนาจในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อ เปรียบเทียบกับสาขาอื่น ๆ การเมืองการปกครองหรือทางรัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ใช้อำนาจรัฐ ซึ่งถือเป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงทฤษฎีการจัดตั้งองค์กรของ รัฐบาล และการดำเนินงานของรัฐ รวมถึงพฤติกรรมทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับสาขาวิชาอื่น ความสัมพันธ์ระหว่าง รัฐกับประชาชน และระหว่างอำนาจกับกฎหมาย กระบวนการทางการเมือง รวมทั้งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับรัฐและสังคม การเมือง เปรียบเทียบ ระบบทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เป็นศาสตร์ที่ศึกษา เกี่ยวกับการเมือง การปกครอง กระบวนการทางการเมือง สถาบันทาง การเมือง เป็นการศึกษากระบวนการแบ่งปันและถ่ายโอนอำนาจใน กระบวนการตัดสินใจ เมื่อเปรียบเทียบกับสาขาอื่น ๆ การศึกษาด้าน รัฐศาสตร์นั้นถูกจัดว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวและสถาบันที่เป็น สาธารณะ สาขาวิชานี้มักถูกแบ่งเป็นหลายด้าน เช่น รัฐศาสตร์เปรียบเทียบ รัฐศาสตร์ระหว่างประเทศ ปรัชญาทางรัฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ระดับชาติ สถาบันหลักของรัฐ การเลือกตั้ง และการเมืองในระดับภูมิภาคและระดับ ท้องถิ่น

ปรัชญาและทฤษฎีทางรัฐศาสตร์

ความสำคัญของปรัชญาการเมือง ปรัชญาการเมืองมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะปรัชญาเป็น เครื่องมือช่วยให้เกิดปัญญาทั้งในระดับตนเองและสังคม กล่าวคือปรัชญา ช่วยทำให้แต่ละคนสามารถคิดอย่างมีเหตุผลได้และสามารถแนะนำผู้อื่นให้ เข้าใจความเป็นจริง ของสรรพสิ่งได้อีกด้วย

การเมืองการปกครองไทย

การเมืองการปกครองในประเทศไทย เป็นการปกครองในกรอบ ประชาธิปไตย โดยระบบรัฐสภาภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 โดย มาตรา 3 อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรง เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และ ศาล ตาม บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กฤษฎีกา และ หน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุก ของประชาชนโดยรวม สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย

การปกครองของรัฐกับประชาชน

หน้าที่สำคัญของฝ่ายปกครอง ฝ่ายปกครองมีอำนาจและหน้าที่เกี่ยวกับการปกครอง การบริการ สาธารณะ เอกสิทธิของฝ่ายปกครอง ฝ่ายปกครองกระทำโดยอาศัย กฎหมายที่บัญญัติให้อำนาจไว้ โดยกฎหมายปกครอง เป็นกฎหมายมหาชนที่วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดระเบียบบริหารของรัฐ การดำเนินกิจกรรม ของฝ่ายปกครองในการจัดบริการสาธารณะการทำให้หน้าที่ของฝ่ายปกครองต่อประชาชน ซึ่งเป็นการปฏิบัติตาม กฎหมายและศีลธรรมอันดี เพื่อช่วยให้สังคมมีความสงบสุข มีส่วนร่วมใน การป้องกันประเทศ การรักษาสาธารณประโยชน์ สำหรับประชาชน ถือเป็นหัวใจสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบอบประชาธิปไตย เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจต่อ การเมืองการปกครองในท้องถิ่นและระดับประเทศ และที่สำคัญการมีส่วนร่วม ร่วมทางการเมืองของประชาชนนั้นเป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและ ควบคุมการทำงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐได้เป็นอย่างดี การปกครองท้องถิ่น ถือว่าเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยในระดับชาติ เพราะการพัฒนา การเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย ในระดับชาติจะประสบ ความสำเร็จได้ก็จำเป็นต้องอาศัย พัฒนาการของการปกครองตนเองใน ระดับท้องถิ่นก่อน โดยการสร้างความเข้าใจและการ

ยอมรับจากประชาชน ว่าการปกครองท้องถิ่นเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ ของประชาชนพลเมือง

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

การแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นการ สืบค้นและค้นพบความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ เรียกว่า “อริยสัจ 4” ซึ่งเป็นการปรากฏของสภาวะธรรมอันสูงสุด คือความจริงที่เป็นกฎ ธรรมชาติของเอกภพ ที่ทุกคนและทุกสิ่งต้องอยู่ตามกฎธรรมชาตินี้ ที่พระ พุทธองค์ทรงค้นพบจึงเป็น “อกาลิก” คือถูกต้องเสมอและท าให้ พระพุทธศาสนาแตกต่างจากศาสนาอื่น และเป็นศาสนาสากลของโลก ทั้ง ยังเป็นนิมิตหมายในการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ที่จะหลุดพ้นไปจาก สังสารวัฏ เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความจริงเหล่านั้น และทรงอธิบาย วิธีการที่ท าให้พ้นทุกข์ได้ผู้ที่มุ่งหวังจะพ้นจากทุกข์หาคยึดถือและปฏิบัติ ตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ก็สามารถ จะทำให้งถึงที่สุดแห่ง ทุกข์บรรลุความเป็นพุทธะได้โดยเท่าเทียมกัน วิธีการที่จะพ้นจากทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายวิธี แต่วิธีที่ดีที่สุดคือดำเนินตาม อริยมรรคมี องค์ 8 ซึ่งหมายถึงศีล สมาธิและปัญญาหรือไตรสิกขานั้นเอง โดยพระพุทธเจ้าภายหลังตรัสรู้แล้ว ได้มีพุทธกิจประจำวันเพื่อเทศนาโปรด สัตว์โลกทั้งหลาย ซึ่งมีเวลาพักผ่อนพระอิริยาบถน้อยนัก จากนิคมชนบท จากเมืองหนึ่งสู่เมืองหนึ่งมิได้หยุดอยู่กับที่

พระธรรมคำสอนพระพุทธเจ้าใช้สอน

ด้วยหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักธรรมคำสอนเป็น เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของศาสนิกชน โดยทุกศาสนามีเป้าหมายเดียวกันคือ มุ่งให้ทุกคนมีคุณธรรมจริยธรรม และสอนให้คนเป็นคนดี ดังนั้น ศาสนาแต่ ละศาสนาจึงมีหลักธรรมคำสอนของตนเอง เป็นแนวทางในการประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ประกอบกรรมดี ฉะนั้น พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ ใช้สอนชาวพุทธหรือพุทธศาสนิกชนได้ยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งใช้ เป็นแนวทางดำเนินชีวิตมีหลายข้อหลายประการ อาทิปฏิจจาสมุปบาทสิบ สอง อริยสัจสี่ สติปัฏฐานสี่ สัมมัปธานสี่ อิทธิบาทสี่ อินทรีย์ห้า พละห้า โพชฃงค์เจ็ด สำหรับการปฏิบัติธรรมเจริญตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เชื่อมโยงกับมรรคมองค์ 8 คือ (1) สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) (2) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) (3) สัมมาวาจา (เจรจา ชอบ) (4) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) (5) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพ ชอบ) (6) สัมมาวายามะ

(พยายามชอบ) (7) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) (8) สัมมาสมาธิ(ตั้งจิตมั่นชอบ) สอดคล้องกับไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยข้อเสนอแนะให้บุคคลหรืออาจารย์ที่มีความตั้งใจในการพัฒนาผลงาน ทางวิชาการควรเริ่มต้นที่การตั้งสติ (ตามหลักสติปัฏฐาน 4) และทำสมาธิ ให้มีความมั่นคงต่อเนื่อง หากกำหนดสติและสมาธิได้แล้ว จึงพิจารณาจะ เขียนเอกสาร ตำราหรือหนังสือและการทำวิจัยในสาขาวิชาที่ตนสังกัด โดยเริ่มจากการเริ่มฝึกสติให้นิ่ง(คิด/ระลึกถึงเรื่อง จะ ทำฯ ไม่คิดเรื่องอื่น ไม่ ฟุ้งซ่าน) ทำสมาธิ(ฝึกจิตให้มีความเข้มแข็ง ตั้งมั่น ฝึกให้จิตสงบ อัน จะ ส่งผลให้สภาวะจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง-คือ กำหนดสมาธิให้อยู่กับเรื่องที่ทำอย่างยาวนาน (มีสัทปชัญญะ) ซึ่งเป็นกำรเริ่มต้นทำให้ได้ “ปฐมฌาน” โดยกำหนดอารมณ์จิต ทั้งนี้ต้องพยายามลด ละ เลิก อาสวะกิเลสทั้งปวง

พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

หลักธรรมทางศาสนาพุทธ เป็นการค้นพบตามกระบวนการทางด้าน วิทยาศาสตร์ซึ่งมีการตรวจสอบธรรมชาติตามความเป็นจริง โดยต้องอาศัย การกระทำที่ไม่เอนเอียง และไม่ลำเอียง สิ่งที่ยอมรับกันทั่ว ๆ ไปในคำสอน ศาสนาพุทธคือ ผลต้องเกิดจากเหตุ พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายความจริง จากสิ่งทั้งปวง จากความเป็นเหตุและผล เช่น ความทุกข์และโทมนัสที่มีอยู่ ในคนใดคนหนึ่ง ล้วน แต่มาจากเหตุ วิธีการหนึ่งที่หลักการของ พระพุทธศาสนา หลักการทางวิทยาศาสตร์ คือการยอมรับความจริงทาง วัตถุ แต่เชื่อว่ามิ ความจริงอื่นนอกจากวัตถุซึ่งเน้นวัตถุนิยมและเชื่อว่า สสารและพลังงาน เท่านั้นที่เป็นจริง ความสุขทางวัตถุเป็นสิ่งที่ดีที่สุด พร้อมทั้งยอมรับ ประสาทสัมผัส และให้ความสำคัญกับการรับรู้ทางจิตที่ เชื่อความจริงรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสได้ โดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการศึกษาตัวมนุษย์เป็น สำคัญ และยอมรับ ประสพการณ์ทางอินทรีย์ที่ 6 ใช้เป็นอุปกรณ์ในการ สังเกตทดลองและตรวจสอบมาก ด้วยความ มุ่งหมายที่จะเข้าถึงความดิ่งาม หรือคุณค่าสูงสุดพร้อมกับความจริงแห่งกฎธรรมชาติ ซึ่งทำให้มีการ แก้ปัญหาและพัฒนามนุษย์ไปด้วยตลอดเวลาในการทดสอบทางปฏิบัติเป็น สำคัญ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีเรื่องราวและวิธีการมากมายเกี่ยวกับการ สังเกต ทดลองและตรวจสอบในด้าน กระบวนการทางจิตใจ และพฤติกรรม ของมนุษย์ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงชำนาญจัดเจนในแดนแห่ง กรรมนิยาม และจิตนิยาม หากพิจารณาอย่างกว้าง ๆ ถ้านำเอาความ ชานาญจัดเจน และผลการ สร้างสรรค์ที่ดิ่งามของทั้งสองฝ่ายนี้มาบรรจบประสานกัน และ ใช้ประโยชน์อย่างถูกต้อง เป็นการ นำมนุษย์ชาติขึ้น สู่ภาวะสมดุลและ ความสุขสมบูรณ์ได้อย่างชัดเจน

สำหรับทางวิทยาศาสตร์ เป็นการนำความรู้จากกฎธรรมชาติ โดย สอนให้มนุษย์รู้จักใช้ เทคโนโลยี เพื่อควบคุมธรรมชาติ มีขั้นตอนหรือ กระบวนการทดลองหรือพิสูจน์ได้เป็นประจักษ์ทั้ง

หลักพุทธธรรมแบบ อริยสัจจะและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการตามกระบวนการวิจัย เช่น (1) การกำหนดปัญหาเรื่องเพื่อการทำวิจัย (2) การ กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย (3) การตั้งสมมติฐานเพื่อการทดสอบ หรือพิสูจน์(4) การวิเคราะห์ทดสอบหรือพิสูจน์ตามสมมติฐาน (5) การ สรุปผลและนำเสนอไปปรับใช้ในการปฏิบัติ

การใช้วัตรกรรมตามพระอภิธรรม

พระอภิธรรม เป็นวิชาการชั้นสูงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมัตถธรรม 4 ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน พระอภิธรรมเปรียบเสมือน แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา มีเนื้อหา สุขุมลุ่มลึก อันนำไปสู่ความรู้ความ เข้าใจในเรื่องธรรมชาติของชีวิต เรื่องของกรรมและการส่งผลของกรรม เรื่อง ภพภูมิต่าง ๆ เรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องราวของการได้ ประมวลหลักกรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วน ๆ

พระอภิธรรมปิฎก เป็นวิชาการชั้นสูงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมัตถ ธรรม 4 ประการ อาทิ จิต เจตสิก รูป นิพพาน พระอภิธรรมเปรียบเสมือน แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาสุขุม ลุ่มลึก อันนำไปสู่ความรู้ความ เข้าใจในเรื่องธรรมชาติของชีวิต เรื่องของกรรมและการส่งผลของ กรรม เรื่อง ภพภูมิต่าง ๆ เรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องราวของการ ประมวล หลักกรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วน ๆ ไม่มีความเกี่ยวข้อง กับบุคคลและเหตุการณ์ ดังนั้นพระอภิธรรมเพื่อให้รู้จักธรรมชาติอัน แท้จริงที่มีอยู่ในตัวบุคคลและสัตว์ทั้งหลายอัน ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และ รู้จักพระนิพพาน สำหรับพระอภิธรรม ซึ่งเป็นวัตรกรรมทางด้าน วิชาการ สูงสุดในพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างเป็นรูปแบบ “พุทธธรรมนำบริหารและ การ ปกครอง” โดยสามารถนำไปปรับใช้ในการปกครองภาครัฐ หรือการ บริหารประเทศ ทั้งนี้ เพราะเป็นความซื่อสัตย์ ความจริง ความตรง และ ความแท้จริง เป็นความประพฤติกาย และวาจา ประกอบด้วย ขรवास ธรรม อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 สติปัฏฐาน สัมปยุตธรรม 7 และมรรคมงคล 8 ซึ่งองค์ธรรมดังกล่าวล้วนแต่เป็นวัตรกรรมชั้นสูงที่ ฝ่ายการ ปกครองอันจะนำไปสู่ความเจริญมั่นคงของรัฐและความผาสุกของ ประชาชนพลเมือง เพราะ คุณธรรมจะช่วยให้ผู้ปกครองทำงานได้มี ประสิทธิภาพและทำให้ประชาชนพลเมืองได้เคารพรัก ตลอดไป

พระพุทธศาสนากับประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยในสมัยพระพุทธกาล มีทั้งการปกครองที่เป็นรูปแบบ ราชาธิปไตย ธรรมาธิปไตยและประชาธิปไตย โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งมีภิกษุ สงฆ์อยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ จึงต้องมีการบริหารจัดการกิจการภายในให้ เรียบร้อย เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้น ก็ต้องมีวิธีระงับเหตุอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ ในสมัยพุทธกาล ซึ่งก็มีพระพุทธองค์ได้เป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว ทรงยกพระธรรมวินัยเป็นพระศาสนา แทน รวมทั้งมีการใช้มติของที่ประชุมสงฆ์เป็นการตัดสิน ทำให้เห็นได้ว่า รูปแบบการปกครองที่พบได้ในศาสนาพุทธ มีทั้งแบบราชาธิปไตยและ ธรรมาธิปไตย ความเสมอภาคนั้น ศาสนาพุทธมองข้ามเรื่องชนชั้น วรรณะ คนที่จะมาขอบวชก็ให้พรราชาของผู้ที่บวชมาก่อนว่าเป็นผู้มีอาวุโสมากกว่า ถือว่าเรียนมากกว่า ผู้ที่มีพรชาน้อยกว่าต้องวันทา จึงเห็นว่า ศาสนาพุทธ ได้ส่งเสริมให้ทุกคนมีความเสมอภาคกันในกลุ่มทุกคน แต่ก็ให้ความสำคัญ กับการศึกษาเล่าเรียน การฝึกฝนปฏิบัติว่าเป็นสิ่งที่ทำให้คนผู้มีพรชามาก คู่ควรแก่การเคารพยกย่อง ซึ่งได้ถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน และมีความ ต่อเนื่องไปในอนาคตอันไกลันที่สุด

พระพุทธศาสนากับประชาธิปไตย

การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับทฤษฎีการเมืองการปกครอง เป็น วิธีการศึกษาที่ได้เน้นในแนวทางในการอธิบายวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสังคมการเมือง วิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีหลายประการและมีความเหมาะสมกับความสามารถตามอัธยาศัยของ ผู้เรียนเป็นสำคัญ พระพุทธเจ้าทรงบรรจุธรรมวิเศษโดยการศึกษาด้วย พระองค์เอง ดั่งนั้นเมื่อ พระองค์สั่งสอนศาสนา เมื่อผสมกับพุทธวิธีบูรณา การเข้ากับหลักพุทธธรรมที่นำมา บูรณาการ และนำไปประยุกต์ใช้การนั้น คือการนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้านั้นมา สำหรับ ทฤษฎีรัฐศาสตร์ เป็น สาขาวิชาหนึ่งของการเรียนการสอนวิชารัฐศาสตร์ ทฤษฎีการเมืองเป็น สาขาวิชาที่เกิดมาพร้อม ๆ กับวิชารัฐศาสตร์ ทฤษฎีการเมืองเกี่ยวพันอยู่ กับการมองและการ เข้าใจในสิ่งต่าง ๆ จากการที่ปรัชญาการเมืองเป็นเรื่อง ของการคิดและจินตนาการความเป็นไป ได้ที่ดีที่สุดในการเมือง มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความรู้ที่ได้มาในเชิงประจักษ์หรือ สภาวะการณ์ ของการเมืองที่เกิดขึ้นจริงซึ่งเป็นที่ทฤษฎีการเมืองพยายามอธิบาย หรือ นิยาม ของทฤษฎีการเมืองเป็นมุมมองในการเมือง แม้รูปแบบการ ปกครองจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เช่น แบบธรรมมาธิปไตย แบบทฤษฎีการเมือง ปกครองและการปกครองของไทยแบบรัฐสภา จะมีความเหมาะสมเพียงใด แต่ถ้าผู้ปกครองหรือผู้แทนประชาชน ขาดคุณธรรมและจริยธรรม การ ปกครองก็ความสงบสุขได้ยาก ดั่งนั้นผู้ปกครองจำต้องยึดหลักคุณธรรมและ จริยธรรมเพื่อ ปกครองประชาชนพลเมืองให้อยู่เย็นเป็นปกติสุขมีความสุข

บทวิจารณ์

หนังสือเรื่อง รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก ผู้เขียนสนใจและนำมาวิจารณ์ เป็นหนังสือที่ให้ความรู้ความเข้าใจได้ดีมาก มีความหมายพระไตรปิฎกที่เข้าใจง่ายสำหรับบุคคลทั่วไปอ่านแล้วได้รับความรู้ความเข้าใจ ในเนื้อหาของรัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการปกครองภาครัฐ ซึ่งถือเป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงทฤษฎีการจัดตั้งองค์กรของรัฐบาลและการดำเนินงานภาครัฐ รวมถึงพฤติกรรมทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับสาขาวิชาอื่น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และ ระหว่างอำนาจกับกฎหมาย กระบวนการทางการเมือง รวมทั้งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับรัฐและสังคมการศึกษา ด้านรัฐศาสตร์นั้นถูกจัดว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวและสถาบันที่เป็นสาธารณะ สาขาวิชานี้มักถูกแบ่งเป็นหลายด้าน เช่น ปรัชญาทางรัฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ระหว่างประเทศ รัฐศาสตร์ระดับชาติ

หลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ ซึ่งมีหลักธรรมคำสอนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของศาสนิกชน โดยทุกศาสนามีเป้าหมายเดียวกันคือ มุ่งให้ทุกคนมีคุณธรรมจริยธรรม และสอนให้คนเป็นคนดี ดังนั้น ศาสนาแต่ละศาสนาจึงมีหลักธรรมคำสอนของตนเอง เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติชอบ ประกอบกรรมดี ฉะนั้น พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้สอนชาวพุทธหรือพุทธศาสนิกชนได้ยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตมีหลายข้อหลายประการ อาทิ ปฏิจจสมุปปาทสิบสอง อริยสัจสี่ สติปัฏฐานสี่ สัมมัชฌานสี่ อิทธิบาทสี่ อินทริยห้า พละห้า โขณมคค์เจ็ด สปัปฺริสธรรมเจ็ด และเจตสติดห้าสิบสองดวง เป็นต้น

จุดเด่น

ข้อเด่น ของหนังสือ “รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก” ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับผู้เขียนคือ มีเนื้อหาสาระสมบูรณ์มีประโยชน์แก่ผู้อ่านมากที่สุดโดยเฉพาะให้ความรู้รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ว่าด้วยความรู้ทางการเมือง และการปกครอง การปกครองภาครัฐกับประชาชนพร้อมทั้งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เริ่มต้นการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พุทธกิจประจำวันของพระพุทธเจ้า พระธรรมสำคัญของพระพุทธองค์ หนังสือเล่มนี้มีรูปแบบของสารบัญมีความแตกต่างจากหนังสืออื่น การแบ่งแยกเรื่องภายในเล่มชัดเจน รวมถึงการเขียนอธิบายยกเนื้อเรื่องเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในสถานที่ต่างๆ มีความเข้าใจง่ายทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจ ด้านรัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก ในมุมมองที่

เข้าใจมากขึ้นมากกว่าการอ่านพระไตรปิฎก ทั่วไป ที่เคยอ่านทำให้เข้าใจมากขึ้นสำหรับอาจารย์ นักศึกษา ได้รับความรู้เพิ่มเติม ยิ่งขึ้น

มีความเข้าใจด้านประสิทธิภาพขององค์กรและ ลักษณะงานโดยไม่เลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ส่งเสริมคนที่มีความรู้ ความสามารถ ที่มีผลงานได้ก้าวหน้าเร็ว เตรียมคนและส่งเสริมคนให้เลือกก้าวหน้า ตลอดจนส่งเสริมให้สับเปลี่ยนหมุนเวียนเพื่อการพัฒนา โดยการใช้ อำนาจ ในการแต่งตั้ง โยกย้ายต้องเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมและมีความชอบธรรม และที่สำคัญการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนั้นเป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและควบคุมการท างานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐได้เป็นอย่างดี การปกครองท้องถิ่นถือว่าเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตย ในระดับชาติ เพราะการพัฒนาการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย ในระดับชาติจะ ประสบความสำเร็จได้ก็จำเป็นต้องอาศัยพัฒนาการของการปกครองตนเองในระดับท้องถิ่นก่อน โดยการสร้างความเข้าใจและการยอมรับจากประชาชนว่าการปกครองท้องถิ่นเป็นสิ่งจ าเป็น และเป็นประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนพลเมือง นอกจากนี้การปกครองท้องถิ่น เปรียบเสมือนสถาบันฝึกอบรมประชาชนให้มีความเข้าใจในกระบวนการและกลไก ทาง การเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย เพราะจะช่วยให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และ เกิดความเข้าใจในระบบการเมืองมากยิ่งขึ้น และเป็นความมั่นอย่างมั่นคงตลอดไป

โดยมีนักวิชาการได้ให้แนวคิดของ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2560) กล่าวว่า ศิลธรรมเป็น เรื่องที่มีการกล่าวขานและเป็นประเด็นอภิปรายกันมาหลายพันปีศาสนาสำคัญต่างๆ ในโลก กล่าวถึงพฤติกรรมที่มนุษย์พึงยึดถือปฏิบัติส่วนลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลกล้วนกำหนด แนวทางปฏิบัติตนของมนุษย์ทั้งสิ้น สิ่งที่กำหนดเหล่านี้เป็นเรื่องของศีลธรรม คือข้อปฏิบัติตน และ ข้อห้ามสำหรับสมาชิกในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในแต่ละสังคม บาง ข้อกำหนด มีมาตรการบังคับ แต่บางข้อกำหนดเป็นเรื่องแนะนำให้ถือปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรง ค้นพบจึงเป็น “อภาลิโก” คือถูกต้องเสมอและทำให้ พระพุทธศาสนาแตกต่างจากศาสนาอื่น และเป็นศาสนาสากลของโลก ทั้ง ยังเป็นนิมิตหมายในการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ที่จะ หลุดพ้นไปจากสังสารวัฏ เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความจริงเหล่านั้น และทรงอธิบาย วิธีการที่ทำให้พ้นทุกข์ได้ผู้ที่มุ่งหวังจะพ้นจากทุกข์หากยึดถือและปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธ องค์ทรงแสดงไว้ก็สามารถ จะทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์บรรลุลุความเป็นพุทธะได้โดยเท่าเทียมกัน วิธีการที่จะพ้นจากทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายวิธี แต่วิธีที่ดีที่สุดคือดำเนินตาม อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งหมายถึงศีล สมาธิและปัญญาหรือไตรสิกขานั้นเอง โดยพระพุทธเจ้าภายหลังตรัสรู้แล้ว ได้มีพุทธกิจประจำวันเพื่อเทศสนาโปรดสัตว์โลกทั้งหลาย ซึ่งมีเวลาพักผ่อนพระ

อิริยาบถน้อยนัก จากนิคมชนบท จากเมืองหนึ่งสู่เมืองหนึ่งมิได้หยุดอยู่กับที่ จวบจนพระชนมายุครบ 80 พรรษา อันเป็นเวลาเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จุดด้อย

ข้อด้อย ของหนังสือ รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก อยากให้เป็นหนังสือที่เข้าถึงกลุ่มเด็กนักเรียนประถม มัธยม มีการบรรยาย ภาพประกอบ ให้นักเรียนได้ศึกษา ด้านรัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก เป็นการปูพื้นฐาน ให้นักเรียนได้เข้าใจหลักพระไตรปิฎก ตั้งแต่เริ่มต้น เป็นการปรับพื้นฐานความเข้าใจในหลักพระไตรปิฎก ตั้งแต่นักเรียนประถม สอนเกี่ยวกับการให้ความรู้วันสำคัญและชีวิตส่วนพระองค์ของพระพุทธเจ้า คือ การประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน โดยมีนักวิชาการได้ให้แนวคิดของ อนุสรา แก้วงาม (2563) กล่าวว่าการที่เรานบูชาพระพุทธเจ้า ความจริงเราไม่ได้ทำเพื่อพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็คงไม่ทรงต้องการประโยชน์อะไรจากพวกเรา แต่การที่เราบูชา ประโยชน์ก็เกิดแก่ตัวของพวกเราเอง ถ้าเรารู้ความหมายรู้เหตุรู้ผลในการบูชา รู้ว่าประโยชน์อะไรที่เราควรจะได้ และรู้ว่าเราควรจะบูชาอย่างไร ก็จะได้ประโยชน์มาก เพราะฉะนั้น การบูชาที่จะมีผลดีก็คือการบูชาที่เกิดจากความรู้ความเข้าใจ วิสาขบูชาวัน พุทธสันฯ ว่ามีความหมายหลายอย่าง บางที่เราบอกว่า วันวิสาขบูชาเป็นวันพระพุทธเจ้า ทั้งนี้โดยเทียบกับวันอื่น กล่าวคือ ในบรรดาวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เราประกอบพิธีบูชากันในรอบปีนั้น เราถือว่า วันวิสาขบูชาเป็นวันพระพุทธเจ้า เพราะเป็นวันที่เกี่ยวข้องกับชีวิตส่วนพระองค์ของพระพุทธเจ้า คือ การประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน มีรายละเอียดเกี่ยวกับการประสูติก็ตาม ตรัสรู้ก็ตาม ปรินิพพานก็ตาม นั้น อย่างที่กล่าวเบื้องต้นแล้วว่าคงไม่จำเป็นจะต้องมาทบทวนกันในที่นี้ แต่สาระสำคัญของวันวิสาขบูชาวันนั้น ก็เพื่อให้เราได้ประโยชน์

สรุป

การแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นการสืบค้นและค้นพบความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ เรียกว่า “อริยสัจ 4” ซึ่งเป็นการปรากฏของสภาวะธรรมอันสูงสุด คือความจริงที่เป็นกฎธรรมชาติของเอกภพ ที่ทุกคนและทุกสิ่งต้องอยู่ตามกฎธรรมชาตินี้ ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบจึงเป็น “อกาลิโก” คือถูกต้องเสมอและทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างจากศาสนาอื่น และเป็นศาสนาสากลของโลก ทั้งยังเป็นนิมิตหมายในการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ที่จะหลุดพ้นไปจากสังสารวัฏ เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความจริงเหล่านั้น และทรงอธิบายวิธีการที่ทำให้พ้นทุกข์ได้ผู้ที่มุ่งหวังจะพ้นจากทุกข์หากยึดถือและปฏิบัติตามแนวทางที่

พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ก็สามารถ จะทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์บรรลุความเป็นพุทธะได้โดยเท่าเทียมกัน วิธีการที่จะพ้นจากทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายวิธี แต่วิธีที่ดีที่สุดคือดำเนินตาม อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งหมายถึงศีล สมาธิและปัญญาหรือไตรสิกขานั้นเอง โดยพระพุทธเจ้าภายหลังตรัสรู้แล้ว ได้มีพุทธกิจประจำวันเพื่อเทศนาโปรดสัตว์โลกทั้งหลาย ซึ่งมีเวลาพักผ่อน พระอิริยาบถน้อยนัก จากนิคมชนบท จากเมืองหนึ่งสู่เมืองหนึ่งมิได้หยุดอยู่กับที่ จวบจนพระชนมายุครบ 80 พรรษา อันเป็นเวลาเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ด้วยหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักธรรมคำสอนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของศาสนิกชน โดยทุกศาสนามีเป้าหมายเดียวกันคือมุ่งให้ทุกคนมีคุณธรรมจริยธรรม และสอนให้คนเป็นคนดี ดังนั้น ศาสนาแต่ละศาสนาจึงมีหลักธรรมคำสอนของตนเองเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติชอบ ประกอบกรรมดี ฉะนั้น พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ใช้สอนชาวพุทธหรือพุทธศาสนิกชนได้ยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตมีหลายข้อหลายประการ อาทิ ปฏิจสุมุปาบทสิบสอง อริยสัจสี่ สติปัฏฐานสี่ สัมมัปปธานสี่ อิทธิบาทสี่ อินทริยห้า พละห้า โภชณคัมภีร์ สำหรับการปฏิบัติธรรมเจริญตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เชื่อมโยงกับมรรคมีองค์ 8 คือ (1) สัมมาททิจฺฐิ (ความเห็นชอบ) (2) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) (3) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) (4) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) (5) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) (6) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) (7) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) (8) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) สอดคล้องกับไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยข้อเสนอแนะให้บุคคลหรืออาจารย์ที่มีความตั้งใจในการพัฒนาผลงานทางวิชาการควรเริ่มต้นที่การตั้งสติ (ตามหลักสติปัฏฐาน 4) และทำสมาธิ ให้มีความมั่นคงต่อเนื่อง การกำหนดสติและสมาธิได้แล้ว จึงพิจารณาจะเขียนเอกสาร ตำราหรือหนังสือและการทำวิจัยในสาขาวิชาที่ตนสังกัด โดยเริ่มจกการเริ่มฝึกสติให้หนึ่ง(คิด/ระลึกถึงเรื่องจะทำฯ ไม่คิดเรื่องอื่น ไม่ฟุ้งซ่าน) ทำสมาธิ(ฝึกจิตให้มีความเข้มแข็ง ตั้งมั่น ฝึกให้จิตสงบ อันจะส่งผลให้สภาวะจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง-คือกำหนดสมาธิให้อยู่กับเรื่องที่ทำอย่างยาวนาน (มีสหปชัญญะ) ซึ่งเป็นการเริ่มต้นทำให้ได้ “ปฐมฌาน” โดยกำหนดอารมณ์จิต ทั้งนี้ต้องพยายามลด ละ เลิก อาสวะกิเลสทั้งปวง

เอกสารอ้างอิง

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. (2560). คุณธรรมจริยธรรมนักการเมือง. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์

น้อม ดาดขุนทด. (2564). หลักสูตรพระไตรปิฎกขั้นต้น (1 ปี). ออนไลน์ สถาบันพระบาฬีโพธิ
ยาลัย วัดจากแดง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2543). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง. กรุงเทพมหานคร: มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เล่มที่11. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อภิรักษ์ จันตะนี. (2566). รัฐศาสตร์กับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก. จำนวน 279 หน้า ศูนย์
หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน วังใหม่กรุงเทพฯ

อนุสรณ์ แก้วงาม. (2563). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.